

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ**

МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „ПРЕВОДАЧ-РЕДАКТОР”

МАГИСТЪРСКА ТЕЗА

на тема:

Хумор и превод.

Наблюдения въз основа на превода

на избрани разкази от сборника

„Руско диско”

на Владимир Каминер

ИЗГОТВИЛ:

Ина Делянова Маринова

Ф№ 770682

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

Доц. д-р Ренета Килева-Стаменова

София, 2013

СЪДЪРЖАНИЕ

ЧАСТ I. АНАЛИТИЧНА ЧАСТ

1. Увод
2. За автора Владимир Каминер – биографични бележки и творчество
3. Мигрантска литература
4. „Руско диско” на Владимир Каминер – структура, тематика, съдържание
5. Стилистика на хумора в разказите от сборника „Руско диско” на Владимир Каминер
6. Хуморът на Владимир Каминер като преводаческо предизвикателство
7. Предаване на български език на елементи на хумора в разказите на В. Каминер – анализ на примери
 - 7.1. Превод на заглавията на отделните разкази
 - 7.2. Превод на съществителни собствени имена
 - 7.3. Превод на реалии
 - 7.4. Лексикални и стилови нюанси
8. Заключение

ЧАСТ II. ПРЕВОД

1. Руснаци в Берлин
2. Подаръци от ГДР
3. Бащински съвет
4. Първото собствено жилище
5. Баща ми
6. Майка ми на път
7. Мила далечна родина
8. Жена ми сама вкъщи
9. Първият ми французин
10. Ежедневието на едно произведение на изкуството
11. Вън от градината на любовта
12. Сватбата на знаменосеца
13. Берлин – любовен калейдоскоп
14. Руска булка
15. Само любовта ще взриви света
16. Момичето и магьосниците
17. Сюлейман и Салиери

18. Руски телефонен секс

ЧАСТ III. ОРИГИНАЛЕН ТЕКСТ

Библиография

ЧАСТ I

АНАЛИТИЧНА ЧАСТ

1. Увод

Хуморът е ценно и ценено качество във всяко едно общество и във всяка една култура. Без хумор и смях светът би бил по-мрачен, по-скучен, по-равнодушен. Заех се с тема, свързана с хумора, за да може работата ми над магистърската теза да бъде едновременно полезна, занимателна, интересна и весела. В процеса на заниманията ми обаче установих, че разглеждайки хумора в неговата същност, като научен обект за наблюдение, занимателното и забавното някак отстъпиха място на по-сериозни размишления. Оказа се, че нищо забавно няма в това да се пише за хумора. Като човек, който вярва, че притежава известно чувство за хумор, смятах, че това е „моята тема”, по която мога да напиша цели трудове. Най-приятното и забавно нещо в живота обаче изведнъж се превърна в сух обект на наблюдения и размишления. Вярвам обаче, че трудът си струва и по някакъв начин ме е обогатил. Обичам да гледам света от светлата му страна, а хуморът е част от нея. Да пиша ЗА хумора, макар да не е най-пленителното нещо на света, ме накара да се замисля над въпроси, свързани с приликите и разликите между хората, за степените на хумор, за отсенките, намигванията, за причините за изблик на смях, а и не само. Установих, че хуморът е силен инструмент не само за веселие и добро прекарване на времето или за „стопяване на ледовете” между хората, например, както се смята обикновено, а е и средство за обрисуване на най-болезнени теми и ситуации, за изричане на истини по начин, по който тънко, но и точно да се „удари в целта” по даден проблем. Големите хумористи – писатели, карикатуристи, драматурзи, сценаристи, изобщо хората на изкуството, много добре знаят това. Не казвам нищо ново по въпроса, но задълбочаването ми в темата ме накара да бъде по-проницателна и да забелязвам „къде е заровено кучето”, да откривам повече смисли в забавното и смешното и какво стои зад първичния изблик на смях. Този вид наблюдение и усет са от особена важност за превода на хумористични произведения. На повърхността може наред градината да стои например един Великденски заек и да се хили неистово, но в дълбочина това може да означава страхливото его на човек, който със смяха си да прикрива тази своя слабост, или пък да представя химерите и илюзиите в света, на пръв поглед по детски забавни, но всъщност прикриващи лицемерието и злобата в съвременните общества, които се подиграват с чуждите вярвания. Много смисли могат

да се открият в една картина, изрисувана с бои или със слова. Задачата на преводача, който отвежда читателя в света на авторовия замисъл, се състои в това да открие какво стои зад това веселие, какво е целял да покаже авторът чрез този хумористичен способ. Анализирайки нещата в дълбочина обаче, преводачът лесно може и да се „удави”, търсейки, едва ли не, „под вола теле”. Искан ли, ще намери и теле дори, но няма да има истина в това и текстът и първоначалният замисъл на автора ще бъдат изкривени, читателят ще бъде подведен да вижда някакъв смисъл там, дето не е заложен такъв в изходния текст. Тънък усет, разбиране и чувство за хумор са качества, без които преводачът на хумористични произведения не може.

Целта на настоящата дипломна работа е да бъде представена критична саморефлексия върху самостоятелно изготвения български превод на избрани разкази от сборника „Руско диско” на Владимир Каминер в контекста на открития проблем за предаване на хумористичното при превода, като бъдат обосновани преводни решения във връзка с културния трансфер при предаване на специфичния за Каминер хумор. Предложеният превод е подчинен на стремежа да бъде постигната близост до стилистиката на автора, но и близост до българския читател, тъй като и самият автор, пишейки разказите си, е целял именно това: почти да няма дистанция между разказващия и слушащия/четящия. Задачата е усложнена и от факта, че в самия изходен текст са преплетени две култури. Предвид, че Владимир Каминер е руснак, който пише на немски език, от младеж живее в Германия и говори за руско-германските отношения, преводът на неговите текстове на български език с всичките хумористични нюанси е предизвикателство. Макар руската и българската култура, душевност, както и описаните исторически събития да са близки, за един неопитен преводач има множество препъникамъни за преодоляване. Стилът на автора трябва да бъде спазен, хумористичното запазено, така че да пробужда на съответните точни места смях у читателя. Изисква се разбиране, както на изходните две култури и народопсихология, така и на целевата българска култура.

2. За автора Владимир Каминер - биографични бележки и творчество

Владимир Каминер, автор на вече близо двадесет книги, добива известност именно с първия си сборник с разкази „Руско диско”. Роден през 1967 година в Москва, благодарение на руско-еврейския си произход емигрира през 1990 година в бившата ГДР, а след Обединението на Германия получава и постоянно разрешение за пребиваване в страната. В Русия завършва тонрежисура за радио и театър, след което и драматургия в Московския театрален институт. В Берлин се запознава с жена си Олга, от която има две деца. Периодично публикува статии в различни вестници и списания като „Тагесцайтунг” и „Франкфуртер алгемайне цайтунг”, води седмично радиопредаване към радио „Мултикулти”, наречено „Светът на Владимир”, провежда литературни четения и организира събития в „Кафе Бургер”. „Руско диско” е действително съществуващо в Берлин мероприятие за танци и руска музика, откъдето идва и името на едноименната книга. Каминер и Юрий Гуржи, изпълнител в музикалната група „Червен фронт” (Rot Front) дават начало на събитието в „Кафе Бургер” под това заглавие, където представят музиката на групи от страни от бившия Съветски съюз, непознати в Западна Европа. „Руско диско” се появява и на два музикални диска, които популяризират руската музикална ъндърграунд сцена.

Първоначално „Руско диско” е жаргонно понятие за дискотеки, чиито главни посетители са руснаци или по произход са от Русия и бившия СССР, при това използвано с отрицателно значение в Германия. Но журналистът и писател Владимир Каминер, самият той руски емигрант, чрез проектите и публикациите си създава едно изцяло положително събитие. През 2000 година Каминер публикува своите кратки разкази под заглавието „Руско диско”, които с много хумор и самоирония обрисуват неговата собствена емиграция от Русия, първите му години в Берлин, както и на други имигранти в немското общество¹. През 2012 година излиза и филм с едноименното заглавие.

За двадесет години в Германия (а не е знаел и дума на немски, пристигайки там), Владимир Каминер е издал вече деветнайсет книги², а през август тази година излезе най-новата му творба: „Diesseits von Eden – Neues aus dem Garten” („Отсам Едем – новости от градината”), като в Германия вече могат да бъдат закупени билети за четения и пърформанси, които се представят от самия автор. На български език досега са публикувани четири от книгите му: „Военна музика”, „Пътуване към Трулала”, „Аз не съм берлинчанин” и „Моята кавказка тъща”.

¹ <http://de.wikipedia.org/wiki/Russendisko>

² http://de.wikipedia.org/wiki/Wladimir_Kaminer

В своя блог Владимир Каминер споделя: „Privat ein Russe beruflich ein deutscher Schriftsteller, bin ich die meiste Zeit unterwegs mit Lesungen und Vorträgen...” (В личния живот съм руснак, в професионалния немски писател, през голяма част от времето съм на път за четения и доклади...)³. За Каминер „Зюддойче цайтунг” пише, че е голям стилист, майстор на своята форма, малката форма, разбира се, която в някои отношения надминава романната.⁴

³ <http://www.wladimirkaminer.de/>

⁴ *Süddeutsche Zeitung*, 12.12.2003 http://novinar.bg/news/vladimir-kaminer-i-negovata-neamerikanska-mechta_MTYzMszMw==.html

3. Мигрантска литература

Имаколата Амодео посочва в своята публикация „Миграция, литература и езиково творчество: за межкултурната съвременна литература в Германия”⁵, че в историята на световната литература отново и отново се срещат автори, които създават своите текстове на чужд език. Данте Алигиери и Франческо Петрарка, например, пишат както на латински, така и на италиански. Младият Гьоте твори и на английски, и френски. Изборът на писателя да замени родния си език може да има много причини, например биографични или политически. Литературното многоезичие може да бъде и резултат от езиков експеримент. В повечето случаи мотивите за създаване на творчество на чужд език са комплексни.

Мигрантската литература не е ново явление, но едва от втората половина на двадесети век, в хода на световните миграционни вълни, в Европа и Америка се създават същинските ‘мигрантски’ литератури като колективен феномен и този тип многоезиково писане се очертава съвсем ясно. Както пише Амодео, създадената през последните десетилетия литература, вследствие на разнообразните миграции към Германия, създава известна несигурност сред литературоведите по отношение на нейното дефиниране. Появяват се множество понятия: ‘гастарбайтерска’, ‘чужда’, ‘гостлитература’, ‘мигрантска’, ‘имигрантска’, ‘емигрантска’, ‘не чисто немска’ литература, ‘немска гостлитература’, ‘литература на чужденеца’ или ‘немска литература отвън’. Тази смесица от определения е объркваща и често пъти води до неточност при категоризацията на съответните литературни произведения. Още повече, че терминът ‘гастарбайтер’, например, и в немски, и в български, вече има отрицателна отсенка на човек, принадлежащ към по-ниска прослойка в обществото. Така или иначе, всички тези означения предполагат литература, която стои извън или точно до националната литература, но може и да се счита за нещо екзотично, т.е. нещо друго, различно, което се влива в националната литература.

Произведенията на Владимир Каминер биха могли да бъдат определени като част от мигрантската литература, вземайки предвид неговата биография, а и избора му на език, на който да пише – емигрант в Германия, който пише на немски език. Самата тематика на произведенията му също нееднозначно може да бъде причислена към мигрантската литература.

⁵ „Migration, Literatur und sprachliche Kreativität: Zur interkulturellen Gegenwartsliteratur in Deutschland”, Immacolata Amodeo.

4. „Руско диско” на Владимир Каминер – структура, тематика, съдържание

Владимир Каминер пише живо, автобиографично, почти репортажно, за ежедневието на малкия човек през годините на масова емиграция, особено от Русия към Германия, но през призмата на вица и хумора. Самият той твърди, че „всичко това е истина. Всичко се случва наистина, нищо не измислям”⁶. Неговият като че ли наивен поглед регистрира всичко без възмущение или възхита, както подчертава журналистът Инго Аренд в публикацията си „Тук нищо не е, каквото изглежда”⁷. В свое интервю на въпроса, дали някога си е представял, че може да бъде нещо друго освен писател, Каминер отговаря директно, че не е писател в същинския смисъл на думата, а е един вид хронист на времето, опитва се да хване нещо моментно, нещо, което в следващия миг изчезва⁸. Каминер остава толкова близо до реалността, че изключително точно описаните епизоди често граничат с абсурда. Разбира се, разказаните събития не минават и без критика, но тя е представена в мека и сатирична обвивка. Не липсват и горчиви моменти и съдби, но както и самият автор споделя – във всяка трагедия се крие виц⁹.

Разказаните от първо лице епизоди стоят близо до нас, българите, също преминали през абсурдите на соцкултурата и соцреалността. Руският хумор и самоирония са ни сродни и с много по-голяма съпричастност от други нации и култури по света четем и разбираме събитията, описани в книгата. Макар езикът да е немски, същността на написаното от Каминер си остава руска. Усеща се широта на изказа и духа, вплетен в думите. Той използва най-често прости изречения, не затруднява четящия, а го кара свободно да прелита през редовете, да преминава неусетно страница след страница, като често предизвиква у него неудържим смях. Прочелите дори само някои от книгите му изказват шеговитото предупреждение произведенията му да не се четат на публично място, защото по изблиците на смях читателите могат да бъдат сметнати за луди.

Книгата „Руско диско” е структурирана като сборник кратки разкази, живи и реални истории от живота на автора, на негови роднини, приятели или хора, случайно преминали пред очите на писателя по времето, когато емигрира в Германия – началото на деветдесетте години. Главите са кратки, четивни, често с неочакван, отворен и остроумен завършек. Няма строга

⁶ www.berliner-lesezeichen.de

⁷ <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/nichts-ist-hier-wie-es-scheint>

⁸

http://www.berlinda.org/Menschen/Menschen/Eintrage/2012/4/27_In_jeder_Tragedie_steckt_ein_Witz__Interview_mit_Wladimir_Kaminer.html

⁹

http://www.berlinda.org/Menschen/Menschen/Eintrage/2012/4/27_In_jeder_Tragedie_steckt_ein_Witz__Interview_mit_Wladimir_Kaminer.html

последователност на събитията, описани в отделните глави. Забелязва се, че разказите не са предвидени да бъдат публикувани в книга. Някои детайли се повтарят, героите на места се припокриват. По-скоро разказите са създадени за публикация във вестник или за пърформанс.

Заглавията са кратки, лаконични, насочват точно към темата на съответния разказ, нямат претенцията да са прекалено оригинални, но тази простота, както на заглавията, така и на изказа и на структурата на текстовете, създава лекота на повествованието. Каминер не се старае да „блесне”, а ни говори и ни разказва като на близък приятел случки и събития, сякаш под формата на виц. Споделя, че абсурдите, които описва, реално случили се на героите, най-често руснаци емигранти, са естествени предвид новата обстановка, в която попадат. Сравнява ги с малки деца, които тепърва откриват света и живота в чуждата страна и точно като тях лъкатушат, грешат, падат, пак се изправят. Житейски трагедии/комедии (зависи от гледната точка) на малкия човек, озовал се в непозната среда, сред непознати хора, говорещи на непознат език. Всичко е непознато за емигранта, надникнал отвъд Желязната завеса. Питам се, как ли би се чувствал един германец, попаднал в Русия малко след „промените”. От двете страни на Завесата – два свята. Непознати един за друг. Но Завесата се вдига, очите проглеждат, краката плахо пристъпват – и... комедията на живота започва. Както Владимир Каминер описва в един от своите разкази – „за Запада се информирахме само от предаването „Международна панорама” и от чичо Андрей от третия етаж, който по работа често пътувал зад граница”. Политологът, който водел предаването, все описвал в черни краски лошия капитализъм на Запада. „Тайнствената чужбина не изглеждаше особено добре, на нашия човек със сигурност не му е било леко там. По някаква причина обаче политологът не искаше да зареже работата си въпреки цялата мизерия на западния свят и година след година отново се връщаше там.”

Въпреки че разказите не са свързани помежду си, има известна последователност в подредбата им в книгата – авторът започва с това, как самият той е заминал за Германия, после разказва за семейството си, за жена си и приятелите си и постепенно започва да говори за подалечни познати и епизодични герои от живота си. Пишейки от първо лице, трудно можем да отделим писателя от главния герой. Владимир Каминер не е типичният писател, седнал в кабинета си, измисляйки въображаеми картини, а е писател „на крак” – на момента записва случващото се, улавя мига. Забожда перото си в целта и продължава по пътя си. С усмивка.

Берлин – градът, в който живее Каминер, е неговият град и в разказите му, с реални улици и квартали. „Обичам Берлин. Това е град на постоянни изненади, въпреки че не всички са непременно приятни”¹⁰, споделя авторът. Берлин за него е новият дом, където той живее,

¹⁰ <http://www.goethe.de/ins/au/lp/prj/bkm/rev/aut/kam/enindex.htm>

израства, твори. Берлин заема централно място и в неговите произведения, а една от книгите му е озаглавена: „Аз не съм берлинчанин”. Може и да не е, но едно е сигурно – Берлин го привлича и вдъхновява.

5. Стилистика на хумора в разказите от сборника „Руско диско” на Владимир Каминер

Владимир Каминер си служи с различни похвати за предаване на дадена случка по хумористичен начин. Най-често той посяга към афоризма и вица. Но нека първо разграничим тези две понятия. Според дефиницията на Харалд Фрике афоризмът е „контекстуално изолиран елемент от поредица писмени нефикционални текстове в проза, който е формулиран в едно изречение, респ. по кратък начин, и съдържа езикова или смислова поанта”¹¹. А вицът, от друга страна, се характеризира с първична устност и анонимност и освен това, за разлика от афоризма, вицът е фикционален текст. Характерен за него е т.нар. „епически презенс” със специфични за жанра персонажи, с „подготвена кратко и по определена схема” почти винаги „езиково подхранвана поанта”¹². Вицът често придобива и формата на сценичен диалог. Вицовете, също като афоризмите, са формулирани сбито, т.е. това означава не толкова краткост на изказа, колкото да се пише по-малко, отколкото е нужно, а нужните допълнения да се предоставят на собствените усилия на читателя/слушателя, което предполага възможност и за по-дълги и пространни текстове¹³. За разлика от вица, обаче, не е задължително афоризмите да предизвикват смях, но в поантата, езикова или смислова, може да присъства хумор.

Колкото и теории да съществуват за вица и хумора, едно е сигурно, без хумор няма живот. А Каминер е постигнал целта да преобразява трагедията и мъката, житейските перипетии и неволи в извор на хумор и в извор на живот. Той умее да грабва и да завладява аудиторията със силата на словото, а по време на своите пърформанси, на които чете част от произведенията си, в допълнение, и със силата на актьорското си изпълнение. Предвид, че текстовете в книгата му „Руско диско” са били предназначени и за устно предаване, можем спокойно да кажем, да, Каминер ни разказва вицове. Той твърди, че разказаните случки са взети от реалността, вицовете, макар да могат да бъдат и фикционални, много от тях също са взети от живата действителност.

На Каминер никак не са чужди и иронията, и самоиронията – те са неизменна част във всичките му произведения. По хумористичен път той разобличава и иронизира много характерни черти не само на собствения си руски народ, а и на други народности. Но не го интригуват само характерните особености на различните народи. В „Руско диско” по-широката цел на иронията му е близкото комунистическо минало на Русия. По-голямата част от разказите му са и с

¹¹ Harald Fricke. Der Aphorismus. Stuttgart, 1984, с. 18

¹² Harald Fricke. Der Aphorismus. Stuttgart, 1984, с. 20

¹³ „Хуморът между езиките и културите или преводим ли е хуморът” Ана Димова, http://liternet.bg/publish9/ana_dimova/humor.htm

политическа насоченост. Още в първия разказ от книгата „Руснаци в Берлин“ той подхожда с директна ирония към темата за политическото положение в родината му. Оттам нататък той разгръща различни аспекти в немското и руското общество, в немската и руската култура, като с лека усмивка посочва проблемите и несъвършенствата им.

Журналистът Владимир Балзер, по немското радио за култура Дойчландрадио култур, казва в предаването си на име „Леката ирония на ежедневието“, посветено на Каминер: „Каминер съвсем не отразява надълго и нашироко големите обществени въпроси, а просто запазва ироничния за Каминер тон, който поддържа от години: спокоен, директен, лек – и идеален за четене на глас, тъй като е изтъкан от поанти. Може би това е ефектът, който немските читатели обичат у него – дори да има кризи, дори да има разочарования от социалното положение – при Каминер всичко става леко и смислено.“¹⁴

Текстовете на Каминер изобилстват от стилистични фигури като метафори, сравнения, хиперболи и алегии. И съвсем естествено. Немалка част от вицовете, независимо дали са разказвани устно или писмено, дължат хумора си именно на този тип стилистични фигури. Парадоксът, като литературен похват, също се среща в текстовете на Каминер. Много тънко и с чувство за мярка той ни води до интересни и забавни противоречия, които допълнително обогатяват описаната картина.

По отношение на заглавията на отделните текстове Каминер е подходил пестеливо – те са кратки, но ни предават сърцевината на съответния разказ. Някои от тях носят заряда на хумора, така че още от самото заглавие читателят е подготвен какво да очаква, макар че всеки един от разказите е изпълнен с изненади и обрати в повествованието.

¹⁴ <http://www.dradio.de/dkultur/sendungen/kritik/1552593/> Die sanfte Ironie des Alltags 13.09.2011

6. Хуморът на Владимир Каминер като преводаческо предизвикателство

Чувството за хумор е ценност за човека, която го предпазва, ободрява и развеселява. През призмата на хумора човек гледа на нещата от светлата им страна и както казва Готфрид Бен в една своя поема: „Смехът обединява всичко”¹⁵. Макар и в различна степен всеки човек, всеки народ притежава своето специфично чувство за хумор. Често тези различия в степента и вида на хумора могат да доведат до недоразумения, недоумения и дори до скандал и вражда между хората. Хуморът е характерност за определен народ, региони, общества, градове и села и дори за отделни семейства. Той не е универсално разбираем от всеки, има характерна специфичност и ако човек не е живял достатъчно дълго в дадена, чужда нему, среда, може и изобщо да не разбере, че нещо е „на шега”. По този повод има един кратък немски виц относно различията в отделните езикови региони на Германия: състои се сватба, като булката е от южната част на страната, а младоженецът от северната част. Един от гостите от Южна Германия разказва виц – на него се смеят половината хора от залата; друг, от Северна Германия, става и разказва виц – другата половина от залата се смее. Този виц, макар и не особено смешен от българска гледна точка, много добре обрисова, доколко характерно качество е хуморът за отделните групи хора. Твърди се, че немският хумор е всъщност липсата на хумор или че английският хумор не е за всеки. Вярно. Погледнато от тяхна страна обаче – и немците, и англичаните се забавляват всъщност доста добре и не страдат от липса на хумор. А руснаците, макар и за някои народи да са в по-малка степен разбираеми или напълно непонятни, за българите те си остават „братски народ”, въпреки всички политически изменения и промени във взаимоотношенията между двете страни. Тази близост между руския и българския народ най-много личи в това, че почти винаги се смеем на едни и същи неща. А предвид и доста общото комунистическо минало, макар и с някои тънки различия, разказите на Каминер ни грабват и се смеем на тях чак до сълзи, тъй като всичко, или поне почти всичко, за което става дума в тях, вече се е случвало с българите. И хуморът ни е безкрайно близък, и темите, засегнати от него, също.

Показателно за трудностите, които биха могли да произтекат при превода поради отдалечеността на изходната и преводната култура или поради липсата на споделен исторически опит между тях, е интервюто на португалската преводачка Хелена Араухо, работила върху текстове на Каминер ¹⁶. Тя споделя, че най-голямо затруднение при превода на „Пътуване към

¹⁵ Lachen einigt alles, „Kasino”, Gottfried Benn.

¹⁶

[http://www.berlinda.org/Texte/Texte/Eintraege/2012/5/2_Kaminer_auf_Portugiesisch__Interview_mit_der_Ubersetzerin_Hele na_Araujo.html](http://www.berlinda.org/Texte/Texte/Eintraege/2012/5/2_Kaminer_auf_Portugiesisch__Interview_mit_der_Ubersetzerin_Hele_na_Araujo.html)

Трулала”, е срещнала при реалиите на комунистическото време, от живота в СССР. Също така, нямайки зад себе си опита и знанията за този специфичен за източния блок период, тя често се питала за значението на определени думи и фрази. Всички тези трудности произтичат не от липсата на опитност или професионализъм на преводача, а от липсата на житейски досег с тази историческа реалност.

Колкото до хумора като преводаческо предизвикателство, дори при най-добрия превод на хумористични произведения нещо от силата на хумора се губи. Особено ако културите и езиците са далечни, с много слаб допир, в много голяма степен се губи очарованието и обаянието на тънкостта в хумористичния изказ. Самият преводач трябва да притежава усет за смешното и в двете култури, за да може да предаде същинския хумористичен смисъл. Ако не е внимателен, преводачът може да засили дадено място и да предизвика смях там, където изказът е по-скоро неутрален, или да отслаби друго, където всъщност авторът е искал да пробуди смях у читателя. Спецификата на този вид превод се състои не само в много доброто познаване на езиците и културите, но и на народопсихологията на двете страни. Защото хуморът на даден народ е част от неговата специфична народопсихология.

Хуморът е прекрасен способ не само за предизвикване на смях, но и за да бъдат показани от различна гледна точка неща от действителността. Твърди се, че във всяка шегата има доза истина, а също така съществува и изразът: добре, че е шегата, че да си кажем истината. Каминер много добре успява точно с този механизъм да покаже и разкаже на света характерни особености и истини най-вече за руския нрав и порядки, а и не само. Разказва ни за времето на „промените” по един неангажиращ, но и същевременно точен начин. Често, четейки разказите му, макар да се смеем от сърце на разни моменти, едновременно с това ни кара да се замислим за този важен исторически момент. Преди да подходи към този жанр и този автор, преводачът трябва да е наясно с всичко това. А най-добрият превод би се осъществил от преводач, преживял всичко това в собствения си живот. Тази близост с живота на автора и с разказаните от него събития предполага много по-добър и личен поглед към нещата.

За мен, като преводач на част от произведенията му, макар и да имам само бледи спомени и да не съм преживяла съзнателно много от събитията, които са се случвали през комунистическия период, изпитах силно любопитство към тях, предвид и факта, че най-малкото моето семейство е живяло и минало през тези исторически моменти. В разказите прозира искреността на Каминер, искреният му поглед и наблюдение, които го правят близък и с читателя. Разказва ни като на приятел вицове и случки, дистанцията между него и четящия е малка. Този стил пък помага на преводача и го улеснява. Авторът не е на пиедестал, не гледа

отвисоко и отстрани, като назидава и поучава, а само споделя. Като преводачи и ние трябва да спазим тази топлина и уют, които създават текстовете. Не да препречим пътя и да „стърчим” като преграда между двете култури, а леко и внимателно да им подадем ръка, за да могат като близки приятели да споделят и да се посмеят заедно.

7. Предаване на български език на елементи на хумора в разказите на В. Каминер – анализ на примери

В тази точка е предложено описание на прийомите, които съм приложила при превода на конкретни езикови единици от текста предвид лексикални, морфологични, синтактични и стилистични характеристики на отделни думи и фрази, като целта е да се изведат и разгледат различните източници на хумор и тяхното предаване на български език.

7.1. Превод на заглавията на отделните разкази

Да се преведе дадено заглавие, независимо дали става въпрос за книга, отделна част от нея, наименование на песен или дори етикет на стока, е от изключителна важност. Първият бегъл поглед към дадено заглавие е необходимо да привлича, в най-широк смисъл да „казва” нещо за творбата, книгата, картината и т.н.. Изисква се не само дълбоко познаване на конкретния обект, а и до голяма степен и на психологическите реакции на потребителя: читател, слушател, купувач. Няма строго определени правила за това как да се преведе дадено заглавие. Важно е обаче преводачът да може да проследи нишката, довела до дадено заглавие. Често пъти срещаме аналогии в различни на пръв поглед наименования дали по съдържание, дали по смисъл или просто израз, дума, които ни отвеждат до други, по-стари текстове или ни препращат до съвсем други сфери на изкуството и живота.

Заглавията на разказите от сборника „Руско диско” на Владимир Каминер като цяло само насочват към темата на конкретния текст. Кратки, точни и лаконични, те не дават голяма свобода на преводача да лавира, да измисля, не създават сериозни ‘чуденки’ пред него.

Заглавието на цялата книга: “*Russendisko*”, макар и по форма сложно съществително, не позволява много вариации при неговия превод. „Диско на руснаци”, например, в немски по-скоро би било изразено с: “*Disko der Russen*”. Вариантът „Руско диско”, точно както немското наименование, обединява двата смисъла – „диско на и от руснаци” и „руска диско музика”. Този вариант съответства и на реалния контекст, от който произтича заглавието на сборника разкази на Каминер – руска дискотека за и от руснаци с руска музика.

Разглеждайки заглавията на отделните разкази, отново виждаме, че те са толкова конкретни и точни, че най-подходящ за тяхното предаване на български език е дословният превод: „*Russen in Berlin*” (Руснаци в Берлин), „*Geschenke aus der DDR*” (Подаръци от ГДР), „*Die erste eigene Wohnung*” (Първото собствено жилище), „*Meine Mutter unterwegs*” (Майка ми на път),

„*Raus aus dem Garten der Liebe*” (Вън от градината на любовта), „*Suleyman und Salieri*” (Сюлейман и Салиери), „*Russischer Telefonsex*” (Руски телефонен секс).

При някои от заглавията се налагат отклонения от изходната форма, които са мотивирани от цялостното съдържание на съответния разказ. „*Vaters Rat*” (Бащински съвет), би могло да бъде преведено като „Съветът на баща ми”, но в разказа личи загрижеността на бащата за съдбата на сина му и „Бащински съвет” говори повече за тази топлина и сърдечност, с която бащата съветва сина си. „*Mein Vater*” (Баща ми) може да се преведе и като „Моят баща”, но пълната форма на притежателното местоимение в случая внушава впечатление за дистанцираност в отношенията баща-син, каквато не присъства в разказа. По същия начин стои въпросът и за заглавието „*Mein erster Franzose*” (Първият ми французин) и съответно алтернативата: „Моят първи французин”. И тук по мое мнение кратката форма на притежателното местоимение съответства в по-голяма степен на непосредствения стил на автора.

Заглавието „*Süße ferne Heimat*” (Мила далечна родина) изисква при превода по-сериозна контекстна интерпретация. ‘Süß’ буквално означава ‘сладък’, но в съчетания с ‘родина’ поражда неточни с оглед на съдържанието на разказа конотации. Подходящи контекстуални съответствия в този смисъл са ‘мила’, ‘скъпа’, ‘свидна’. Смятам, че избраният при превода синоним ‘мила’ и комбинацията на клишираното словосъчетание ‘мила родина’ с определението ‘далечна’ предават адекватно иронията на автора.

„*Meine Frau allein zu Haus*” (Жена ми сама вкъщи) или „Жена ми сама у дома” – и двете заглавия посочват точно за какво става въпрос, но ‘сама вкъщи’ напомня за небезизвестния филм „Сам вкъщи”. А и тъй като не можем да не вземем под внимание хумора, вплетен в разказа, не можем да не се сетим и за комичния филм, също като разказа – граничещ с абсурда.

По отношение на заглавията „*Alltag eines Kunstwerks*” (Ежедневието на едно произведение на изкуството), „*Fähnrichs Heirat*” (Сватбата на знаменосеца) и „*Die russische Braut*” (Руска булка) засягаме въпроса за членуването в заглавията. На български и немски език членуването се осъществява по различни правила. Има както структурни, така и чисто звуково-смислови разлики. При заглавията на български език по-често, а и по-нормално като усещане, е заглавието на дадено произведение е да е членувано, когато става въпрос за нещо конкретно, което в немския не е задължително. В случая с ‘ежедневието’ и ‘сватбата’, прочитайки разказите, разбираме, че няма втори такива, това са – уникалните и конкретни ‘ежедневие’ и ‘сватба’. Колкото до ‘руската’ булка, се забелязва характеризирани на всички, или поне повечето, руски булки – един вид категоризация и охарактеризиране на що е туй ‘руска булка’. Става въпрос не за някоя конкретна руска булка, а за руската булка като цяло.

При „*Beziehungskiste Berlin*” (Берлин – любовен калейдоскоп) затрудненията и вариациите произтичат от там, че понятието ‘*Beziehungskiste*’ не съществува в българския език. То може да бъде перифразирано по множество начини, особено, както се вижда от начините за превод в самите текстове, напр.:

- *Das Bordell verwandelte sich in eine Beziehungskiste.* - Бордеят се превърнал в гнездо на проблематични любовни взаимоотношения;
- *eine deutlich überladene Beziehungskiste* - солиден товар от проблематични любовни връзки;

Ето и значението според Duden: *Be|zie|hung|kis|te, die (ugs.): [mit allerlei Schwierigkeiten verbundenes, ungeklärtes] Verhältnis zwischen den Partnern einer [Zweier]beziehung.* – букв. (жаргонно) [свързано с всевъзможни трудности, неизяснено] взаимоотношение между партньори във връзка (от двама души). Избраният израз: ‘любовен калейдоскоп’ очертава точно това многообразие и неяснота в любовните връзки. Чувайки за пръв път думата ‘*Beziehungskiste*’, в съзнанието ни изниква кашон или кутия, пълна с крайна неподреденост, неразбория в личните, любовни взаимоотношения, без яснота в тях. Калейдоскоп, разбира се в преносния си смисъл, до известна степен припокрива значението на неразбория и обърканост, представяйки си разбърканата палитра от цветове на стъкълцата в него. Вземайки предвид и съдържанието на самия разказ, който говори за всевъзможните, често неявни, връзки между хората в Берлин, калейдоскопът дава представа за това.

„*Nur die Liebe sprengt die Welt*” (Само любовта ще взриви света) – тук могат да възникнат колебания при избора на време. На немски език сегашно време, индикатив, т.е. нормалната форма на изявителното наклонение, може да означава и бъдещност. Заглавието звучи не като нещо, което се случва в момента, а по-скоро като заявление, че само любовта е способна и е в силата си да взриви света. В разказа се говори за силата на любовта и става ясно, че заглавието по-скоро заявява за качеството на любовта да взривява, отколкото за моментното ѝ проявление, че в момента взривява.

„*Das Mädchen und die Hexen*” (Момичето и магьосниците) – в това заглавие могат да възникнат колебания дали ‘*Hexen*’ да бъде преведено като ‘магьосници’ или ‘вещици’. Вземайки предвид обаче българската конотация за вещица – като нещо зловещо, като жена, която притежава магически, но водещи към злини сили, предпочетох да нарека тези лица магьосници, тъй като, в същинския смисъл на думата, те се опитват да лекуват и да доведат страдащия до по-добро състояние. От друга страна, предвид описаната от Каминер случка като второ наложено значение, тук става въпрос за лечителки-измамнички, които се възползват от наивността на

хората и „привидно” ги лекуват, за разлика от вещиците, които директно и без колебания свързваме със значението на „зла жена-магьосница”.

7.2. Превод на съществителни собствени имена

Преводът или по-скоро предаването на съществителните собствени имена е от голяма важност за разбирането на преводното произведение. Особено в „Руско диско”, където повечето, ако не и всички съществителни собствени имена отговарят напълно на действителни географски обекти и административни единици. По отношение на собствените имена на лица това няма как да се потвърди, но имената на улици, градове, квартали и местности в Берлин, като централно място за развитие на разказаните случки, са действително съществуващи и не следва да се допускат колебания в превода им. Като цяло не наблюдаваме хумор при предаването на съществителните собствени имена, но на места се забелязва хумористичен ефект в контекста на повествованието:

- *eine Flasche Wodka der Marke Lebewohl* - бутилка водка с марката „Лебевол” (из „Бащински съвет”)

‘Lebewohl’ на български език означава ‘сбогом’. Според словообразователната си структура *‘Lebewohl’* е сложно съществително, което се състои от компонентите: ‘leben’ (бълг. ‘живея’) wohl (бълг. ‘здрав’, ‘с добро здраве’, ‘добре’, ‘приятно’, ‘хубаво’, ‘благоотворно’), като ‘leben’ е в своята императивна форма ‘lebe’, т.е. цялостната дума придобива буквалния смисъл ‘живей добре’ или ‘със здраве’, ‘бъди здрав’. При всички случаи думата се употребява като поздрав при сбогуване, раздяла с нюанс на пожелание към човека да бъде здрав и да има хубав живот. В разказа, съвсем удачно в полза на хумористичния ефект, двамата главни герои купуват бутилка водка точно с тази марка преди да заминат за Германия, преди да се разделят с родината си, с надежда за по-добър и хубав живот. Бутилка за дългия и неизвестен път, който ги очаква. Значението на думата на български език е обяснено под линия, тъй като предпочетох думата да остане непреведена. ‘Лебевол’ съдържа повече смисли в себе си, отколкото напр. думата ‘сбогом’.

- *das Berliner Seniorenkabarett in Weißensee Die Knallschoten* - берлинското пенсионерско кабаре „Ди Кналшотен” в квартал на Вайсензее (из „Баща ми”)

„Ди Кналшотен” е действително съществуващо кабаре в Берлин, което редовно провежда представления и спектакли, като трупата е съставена от по-възрастни хора, най-често вече в пенсионна възраст. Те не са професионални актьори и изпълнители, но имат желанието и времето да участват и да играят различни роли в постановките, при това на доброволни начала, без заплащане. Както пише журналистът Хорст Закрзевски в своята статия „Пенсионерско кабаре от Вайсензее”¹⁷, въпреки че всички актьори са в напреднала възраст, те са далеч от мисълта да изпаднат в пенсионерска носталгия. Темите на постановките по сатиричен начин представят политико-икономическата ситуация в Германия и съответно под сатирически прицел са главно политиците и правителството. Името „Ди Кналшотен”, от немски език ‘die Knallschote’, представлява жаргонна дума с първо значение ‘плесник’, но означава и актьор, който играе груба, хиперболизирана роля в комедийна постановка. Думата служи и за обида – ‘глупак’, ‘наивник’. В превода се налага това име да бъде обяснено в бележка под линия, тъй като не съществува достатъчно близко и толкова многозначно съответствие на български език.

- *in eine Kneipe namens Krähe* - една кръчма, която се казваше „Врана” (из „Първият ми французин”)

При този пример „говорещото” име на кръчмата не е транслитерирано, а е преведено дословно, тъй като то е еднозначно и не се налага семантично обяснение в бележка под черта. Чрез този подход се подсилва хумористичния момент. В разказа главният герой трябва да се яви на интервю в десет часа вечерта именно в тази кръчма. Пресъздава се тъмна, мрачна атмосфера – неестествено късен час за интервю, мястото е кръчма с името „Врана”, а по-нататъшното описание на персонажите в кръчмата допълва усещането за нещо потайно, скрито: „Този тук приличаше на Че Гевара, а и планираше театрална революция”.

- *...einer schönen Ägypterin...bei der Reisegesellschaft TUI gearbeitet hatte und auch Tui hieß...* - красива египтянка, която работела в туристическото дружество ТУИ, като самата тя също се казвала Туи (из „Берлин – любовен калейдоскоп”)

Туристическо дружество ТУИ не само е активно и до днес, а и е сред водещите туристически компании. Това име е добре познато не само на немските читатели, българската

¹⁷ http://www.die-linke-pankow.de/politik/extradrei/jahrgang_2003/11/seniorenkabarett_aus_weissensee/

икономическа преса също не пропуска да отбележи важни новини, свързани с него. Основано през 1928 година, дружеството носи това име от 1968 година.¹⁸ ‘TUI’ е абревиатура на ‘Touristik Union International’, т.е. ‘международно туристическо дружество’. Забавният елемент в текста е, че разказвайки историята на главната героиня, авторът изведнъж се впуска в обяснения за други персонажи и отклонява вниманието на читателя от основната линия, а съвпадението на имената на египтянката Туи и нейното работно място някак внезапно попада под погледа на читателя и предизвиква смях.

7.3. Превод на реалии

В книгата „Руско диско” се срещат множество реалии, свързани с комунистическия период в Русия и държавите от тогавашния СССР. За читатели от страни без подобен период в историята си и незапознати с него, а и за по-младите читатели, този тип реалии биха могли да се окажат трудност за разбирането на разказаните истории. Точният им превод зависи от степента на запознатост с тях. Макар и родена през този период, съзнателният ми живот не се е сблъсквал директно с историческата реалност на соцкултурата. Като по-млад преводач, но все пак израснал в държава, пряко засегната от и участвала в комунистическия строй, повечето от реалиите и термините, свързани с него, не са непознати или неясни за мен.

Използваните в разказите реалии от периода на комунизма сами по себе си не носят хумористичен заряд. Единственият пример от преведените от мен текстове, който би могъл да бъде погледнат от този ъгъл, е следният:

- *Zwei Seen gab es in der Stadt. Der Pioniersee und der Komsomolzensee.* - В града имало две езера. Пионерското и Комсомолското езеро. (из „Мила далечна родина”)

Градът, за който става въпрос в разказа, е Оха на остров Сахалин. Предвид ироничната нотка на Каминер по отношение на комунизма в Русия и моите проучвания, според които подобни езера в град Оха и въобще на остров Сахалин не съществуват, смятам, че техните наименования са измислени от автора, за да подсили ироничното в текста. Не можем да оставим имената на тези две езера транскрибирани във вида: Комсомолцензее и Пионирзее, непременно трябва да бъдат преведени, за да не се губи ефектът от тяхното значение.

¹⁸ <http://www.tui.com/> http://www.tui-deutschland.de/td/de/unternehmen/unternehmen_im_ueberblick/geschichte/index.html

По-долу ще представя част от останалите често срещани реалии, въпреки че нямат хумористичен нюанс, за да онагледя поне донякъде изобилието най-вече на политически реалии в разказите на Каминер, както и техния превод:

- *Kommunistische Partei* - Комунистическата партия
- *Partei* - Партията
- *am Roten Platz* - на Червения площад
- *auf der Parteiversammlung im Bezirkskomitee* - на партийното събрание в окръжния комитет
- *Mitgliedsausweis* - членска карта
- *Aktivisten* - активистите
- *die Miliz* - милицията
- *Dissidenten* - дисиденти
- *Fall der Mauer* - падането на Стената
- *Eisernen Vorhang* - Желязната завеса

7.4. Лексикални и стилови нюанси

Тук бих искала да обърна внимание на лексикалните и стиловите нюанси, използвани от Каминер и възможностите за техния превод на български език, като целта и задачата при превода е да се запази комичният ефект, заложен от автора, на конкретните места. Буквалността в случая само би нарушила ритъма и силата на хумора на Каминер. Казвайки буквалност, нямам предвид същинския буквален превод, който е в пълен разрез със същината на художествения превод, а точното предаване на смисъла. В хода на работата си върху превода срещнах множество места в текста, в които се налага прилагането на преводни трансформации, за да бъде предаден именно хуморът, вплетен между думите и редовете. В тази точка описвам стилистичните характеристики на определени изрази, заедно с избрания от мен превод, както и различните вариации, които биха могли да бъдат допуснати.

Хуморът може да се предизвиква чрез ирония, хипербола, игра на думи, оксиморони, както и чрез други езикови средства. Тук ще се спра само на някои от основните стилистични хумористични похвати, които се срещат в разказите на Каминер: сравнение, метафора, хипербола, символ, алегория, парадокс, при което ще поясня поотделно и самите понятия, според които съм класифицирала извадените откъси.

7.4.1. Сравнения

Сравнението е вид метафора, често използвана като самостоятелен троп; която показва сходство между две или повече явления или предмети обикновено чрез съюзната дума „като”. Интересно е да се отбележи, че сравненията, които Каминер използва, са често неочаквани, изненадващи, но и същевременно много точно показват картината, която описва, служат на целта му. На български език съм предала използваните сравнения съответно по смисъл и звучене или с ‘като, или с ‘както’, предвид че на немски език думата е една: ‘wie’. (Панов, Ал.: 2000)

- *Das ganze sowjetische Volk marschierte im gleichen Rhythmus wie die Soldaten am Roten Platz...* - Целият съветски народ маршируваше в един и същи ритъм като войниците на Червения площад... (из „Руснаци в Берлин”)

Тук добре можем да си представим стегнатия строй от маршируващи войници, които по команда вървят напред, обръщат се кръгом и енергично и със сила набиват крака по Червения площад – безропотно и дисциплинирано, както, според Каминер, е живял съветският народ – по команда от ръководните политически кадри – от страх или по убеждение.

- *Wir starrten wie gebannt auf den Bildschirm...* - Като омагьосани бяхме вперили поглед в екрана... (из ” Подаръци от ГДР”)

А на екрана показват неизвестната и тайнствена „чужбина”... И съвсем естествено – зад Желязната завеса информация за тайнствения Запад няма, освен официално представената, политически изкривена картина на екрана по Първа програма.

- *Dort, mitten im Marzahner Dschungel, zogen sie ihn groß, wie einst Tarzan im Film aufwuchs.* - Там, наред марцанската джунгла, те го отгледаха, както някога Тарзан във филма. (из „Бащински съвет”)

„Марцан” е квартал в Берлин, където в общезитие са били настанявани чужденците, избягали от родината си по различни причини. Каминер е използвал съчетанието ‘марцанска джунгла’, тъй като става въпрос за общезитие, където повечето от настанените са вьетнамци, а

приятелят на протагониста попада именно там и съответно, живеейки известно време сред тях, авторът иронично го нарича ‘Тарзан’.

- *Nachdem beide mehrere Stunden zusammen im Auto verbracht und dem Tod ins Auge gesehen hatten, wurden sie wie Brüder.* - След като двамата прекараха няколко часа заедно в колата и видяха смъртта в очите, станаха като братя. (из „Баща ми”)

Това сравнение по забавен начин ни представя близостта, която често възниква, когато двама или повече души преживяват заедно някакъв катаклизъм, катастрофа, когато животът на всички е бил застрашен. ‘Като братя’ в контекста на разказа е чудесен източник на хумор.

- *Das Mutterherz wirkte wie ein gigantisches Fragezeichen an die ganze Menschheit: Warum?* - Майчиното сърце въздействаше на цялото човечество като една голяма питанка: Защо? (из „Ежедневието на едно произведение на изкуството”)

Немското съществително „Fragezeichen” не е стилистично маркирано и буквалното му значение на български е ‘въпросителен знак’. Смятам обаче, че разговорното съответствие ‘питанка’, което избрах при превода, е по-подходящо и по-близко по стил на автора. Освен това ‘въпросителен знак’ няма как сам по себе си да окаже въздействие, но в думата ‘питанка’ вече е заложен и самият въпрос, който ‘въздейства на цялото човечество’.

- *Der magere Pessimist sah damals mit seinem Bart und langen Haaren wie ein religiöser Fanatiker aus.* - По онова време с брадата си и дългата си коса слабичкият песимист изглеждаше досуц като религиозен фанатик. (из „Вън от градината на любовта”)

В това изречение на немски език е използвана само частицата за сравнение ‘wie’, но на български език реших да добавя ‘досуц’, за да подсиля израза, разбира се като съвсем тънък нюанс без да изкривявам смисъла, което подпомага читателя да усети хумора и иронията в описанието на героя.

7.4.2. Метафори, метонимии

Метафората (гр. пренос) се основава на сходство между качествата и особеностите на различни предмети и явления, при което основата за него е представата за качеството, което искаме да припишем на определен предмет или явление. Метафорите, които използват неизвестни досега или пък достатъчно ярки и оригинални „преноси” на сходство се считат за художествено изразно средство, за разлика от обикновените лексикализирани метафори. При метонимията (гр. име + пре-, през, преименуване) търсеното преносно значение се дължи на някакъв вид близост, връзка между две назовавани явления. Шест са видовете метонимия – за място, за време, за средство, за принадлежност, за вещество, за признак. (Панов. Ал.: 2000)

Каминер използва различни видове метафори и метонимии, за да предаде по оригинален и хумористичен начин усещането за дадена ситуация или случка. Затова често в превода си не съм използвала изкривяване на метафоричните изрази, а съм ги предала дословно, за да запазя езика на автора. Позволила съм си на места да променя даден израз само при лексикализираните метафори, за да бъдат разбираеми за българския читател.

- *Aber einen parteilosen Leiter der Abteilung Planungswesen konnte sich der Direktor nur in seinen Alpträumen vorstellen.* - Директорът обаче можеше да си представи безпартиен ръководител на отдел Планиране само в кошмарите си. (из „Руснаци в Берлин”)

Предвид комунистическата атмосфера, т.е. Партията да е първо място в живота и обществото на хората, а и особено в политико-икономическите структури, е било невъзможно и немислимо човек, който не е член на Комунистическата партия, да бъде ръководен кадър.

- *Als sein Betrieb, in dem er als Ingenieur tätig war, den Geist aufgab...* - Когато предприятието, където работеше като инженер, предаде богу дух... (из „Баща ми”)

Тук срещаме олицетворение на предприятието, което преустановява работата си и спира дейността си. Обикновено „предаде богу дух” използваме за хора, които са починали. Каминер обаче удачно решава да ни разсмее с този израз, тъй като от друга страна фактът, че предприятието е затворило, може да бъде предаден и по трагичен начин - обикновено последието е, че хората, работили там, остават без работа, което не предизвиква хумор.

7.4.3.Хиперболи

Хиперболата в литературата представлява силно преувеличаване на образи, предмети и действия с цел авторът да изведе на преден план съществените им особености и да изрази емоционалното си отношение към тях.¹⁹ Както и останалите литературни похвати, и хиперболите, използвани от Каминер, целят да предизвикат изненада и хумор у читателя. На български език съм се стремяла да ги превода възможно най-близо до изходния текст, за да мога да запазя типичното ‘каминерско’ чувство за хумор.

- *Doch der Mann war so dick, dass das ganze Ausland hinter ihm kaum zu sehen war.* Но тъй като беше много дебел, цялата чужбина едва се виждаше зад него. (из „Подаръци от ГДР”)

Изваден от контекста, този откъс граничи с абсурда, но предвид това, че става въпрос за телевизионен екран, на който се показва ‘чужбина’, хиперболата не е толкова стряскаща, но отново буди изненада и хумор у читателя.

- *Damit versuchten sie, ihre Nachbarn loszuwerden und die zugeteilte Stasi-Wohnung für sich allein zu nutzen. Es herrschte ein regelrechter Platzkrieg.* - Така се опитваха да се отърват от съседите си и да използват отреденото им жилище от фонда на бивщата Щази само за себе си. Цареше същинска война за територия. (из „Първото собствено жилище”)

Тук ‘Щази’ и ‘война’ се съчетават по чудесен начин, а хиперболата по отношение на борбата за пространство за живеене подсилва хумористичния ефект.

- *Er trank mit den Aktivisten literweise Wodka, schwitzte sich mit ihnen in der Sauna zu Tode, aber alles war umsonst.* - Изпиваше с активистите литри водка, потеше се с тях в сауната до смърт, но всичко беше напразно. (из „Руснаци в Берлин”)

¹⁹ <http://www.belschool.net/files/nauchiteziliteraturnitermini/1.html>

Съществува вероятността ‘литри водка’ да не е хипербола, а да е част от действителността, като вземем предвид предразсъдъка спрямо руснаците, че повечето от тях могат спокойно да пият водка наистина с литри. Относно ‘до смърт’, разбира се, съмнения и колебания няма.

- *...dort war der Zauber der Wende noch nicht vorbei. Die Einheimischen haften in Scharen nach Westen ab...* - Там все още не беше отминала магията на Промяната. Местните бягаха на тълпи към Запада, жилищата им бяха свободни, но все още пълни с всевъзможни неща. (из „Първото собствено жилище”)

‘На тълпи’ говори за голямо количество хора, втурнали се към по-добрия живот на Запад. Именно тази хипербола ни дава и хумористична, и ясна представа за този факт.

7.4.4. Алегории, символи

Алегорията е начин преносно да се изрази смисъл, различен или допълващ буквалния. В художествената литература алегорията се основава на съпоставимостта между две прояви, едната от които с отвлечен идеен смисъл, а другата с конкретен.²⁰ Въпреки че е сходна с други реторични сравнения, алегорията бива по-трайна и обхватна от метафората, а също така разчита на въображението за разлика от аналогията, която се опира на логиката и разсъдливостта. Алегоричните отношения възникват тогава, когато с помощта на определено изображение, дума или езиков израз искаме да представим същността на едно отвлечено понятие, което няма точна характеристика в понятиен план. Алегоричните изображения обикновено не могат да разкрият значението си, ако не познаваме системата от принципи и вярвания на културата, която ги е породила, за разлика от метафората и метонимията, които са далеч по-универсални. (Панов, Ал: 2000)

От друга страна символът е троп, при който имаме понятие, което искаме да изразим, но знакът и това, за което говорим, са хипотетични. За да се разбере правилно смисловото значение на символа, е необходима някаква конвенция, която да регламентира приложението на даден символичен израз. (Панов, Ал: 2000)

Каминер използва символи и алегории най-често в контекста на културно-политическата атмосфера в Съветския съюз. Понякога обаче те биват използвани за подсилване на

²⁰ <http://www.belschool.net/files/nauchiteziliteraturnitermini/1.html>

хумористичния ефект. При тях също преводаческото ми решение е да остана близо до изказа на Каминер, за да може и в превода да се запази характерното му чувство за хумор.

- *»Die große Freiheit ist wieder in unserem Land. Ihre Ankunft wird gefeiert, es wird viel gesungen und noch mehr getrunken. Doch die Freiheit ist nur ein Gast hier. Sie kann sich in Russland nicht lange halten... - Голямата свобода отново идва в нашата страна. Пристигането ѝ ще се празнува, ще се пее и още повече ще се пие. Но свободата тук е само гост. Тя не може да остане задълго в Русия. (из „Бащински съвет“)*

Под ‘голямата свобода’ се разбира повдигането на Желязната завеса, постепенното отваряне на границите на Русия за емиграция, свободата, която е била потисната във времето след разпадането на комунистическия строй. Контекстът на разказа подсказва за значението на тази алегория.

- *Auf dem Moskauer Markt kaufte ich für den Rest des Geldes noch ein paar Souvenirs: eine Matrjoschka, die mit blassem Gesicht in einem kleinen Sarg lag... - На Московския пазар с останалите пари си купих още няколко сувенира: една матрьошка, която с бледо лице лежеше в малък саркофаг... (из „Бащински съвет“)*

Тук матрьошката в саркофаг символично представя напускането на родината, скъсването с предишния живот. Протагонистът я купува, преди да замине за Германия, а после, по време на пътя, тя дори „мистериозно изчезва”. Всичко това говори за напускане на родината, едва ли не завинаги, но именно чувството за хумор на Каминер пресъздава това напускане не като нещо трагично и носталгично, а напротив, с чудесна доза хумор.

- *Der dritte Fahrlehrer war ein mutiger Kerl. Nachdem beide mehrere Stunden zusammen im Auto verbracht und dem Tod ins Auge gesehen hatten, wurden sie wie Brüder. Dieser Fahrlehrer schaffte es, meinem Vater die Führerschein-Idee endgültig auszureden.* - Третият инструктор беше куражлия. След като и двамата прекарвали няколко часа заедно в колата и видели смъртта в очите, станали като братя. Този инструктор успя окончателно да избие идеята от главата на баща ми да става шофьор. (из „Баща ми”)

Да видиш ‘смъртта в очите’ представлява символ на някакво силно застрашаващо живота преживяване. В този откъс от разказа на Каминер дори това опасно и граничецо със смъртта преживяване е описано така, че отново хумористичното да стои на преден план.

- *Zum einen war er stolz, in diesen schwierigen Zeiten seine Familie im sicheren Exil untergebracht zu haben.* - От една страна беше горд, че в тези трудни времена беше подслонил семейството си на сигурно място в изгнание. (из „Баща ми”)

Това ‘сигурно място в изгнание’ в случая е алегория за Запада, където бащата на протагониста успява да заведе семейството си, но това е и вид ‘изгнание’, тъй като в тогавашната обстановка е било немислимо да има връщане назад към родината.

7.4.5. Парадокси и игра на думи

Парадоксът (или парадоксонът) се използва, когато казваме, че нещо ненадейно се е случило²¹, т.е. съществува някакво противоречие между очакваното и действително случващото се или между някакво твърдение от една страна и очакванията и оценките от друга, които най-често представляват всеобщо мнение поради известни предразсъдъци или ограничена перспектива.

За разказите на Каминер е характерно събитията да се развиват с неочаквани обрати, да завършват с изненадващ край или изобщо да нямат някакво логично заключение, което предизвиква хумористичния ефект, замислен от автора. Ето няколко примера:

²¹ <http://www.online.rhetoric.bg>

- *Die ersten Berliner, die wir kennen lernten, waren Zigeuner und Vietnamesen. Wir wurden schnell Freunde.* – Първите берлинчани, с които се запознахме, бяха цигани и вьетнамци. Бързо се сприятелихме. (из „Бащински съвет”)

Парадоксът тук е явен и предизвиква изненада у читателя. Берлинчаните се оказват цигани и вьетнамци, с които нашите руснаци се срещат на гарата в Берлин, а и това, че бързо са създали приятелство помежду си, също съдържа елемент на изненада.

- *»Doch ihr seid jung, habt nichts, für euch ist Deutschland genau das Richtige, da wimmelt es nur so von Pennern.* – Но вие сте млади, нямате нищо, за вас Германия е тъкмо това, което ви трябва, там гъмжи от несретници. (из „Руснаци в Берлин”)

Младите ненадейно биват наречени ‘несретници’ и тъкмо мястото, където ‘гъмжи от несретници’, е най-подходящото за тях. Парадокс.

- *Die blaue Flüssigkeit hat das damalige Weltbild meines Vaters stark beeinflusst.* - Синята течност силно повлия на тогавашната представа на баща ми за света. (из „Подаръци от ГДР”)

В този откъс срещаме игра на думи, тъй като ‘Flüssigkeit’ и ‘beeinflussen’ съдържат един и същи корен ‘Fluss’, което на немски език означава ‘река’, ‘течение’, ‘поток’, ‘движение’, ‘ход’, откъдето идва и думата ‘Einfluss’ – ‘влияние’, ‘въздействие’, ‘вливане’, ‘втичане’ (‘beeinflussen’ – влияя, въздействам). В случая под ‘синя течност’ се има предвид синьо кюрасо, което, като символ на Запада зад Желязната завеса, е дало ход за промяна в представите на бащата на протагониста. За съжаление на български език няма как да предадем ясно тази игра на думи, затова предпочетох да запазя същинския и явен смисъл на изречението, без да се заигравам с конкретните думи, макар в този случай преводът да губи от изразителността на изходния текст.

Направеният дотук анализ покрива само малка, но характерна за Каминер част от литературните похвати, които срещаме в неговите разкази. Ироничните вицове, разказвани от Каминер, взети от живата действителност или не, са подхранени с множество стилистични тропи и фигури, които ни показват специфичния за автора хумор. Поради това, като цяло,

преводът ми е целял именно да запази хумористичните нотки и нюанси на изразите, а и хумористичната цялост на повествованията, за да могат разказите да предизвикват смеха на българските читатели, така както те предизвикват смеха на немските.

8. Заключение

Владимир Каминер е автор, който не пести творческата си енергия в своите разкази, книги, пърформанси и четения. Прежеждан в цял свят, обиколил много държави, той не спира да ни изумява и да ни грабва със смелия си ироничен изказ, да ни радва с хумористичния си тон. Човек на две държави – руснак и немец – той черпи с пълни шепа и от двете култури и заедно с това, изглежда, се забавлява. Иначе нямаше да бъде способен да напише всички тези свои творби, изпълнени едновременно с вяроност към действителността и с хумористично-ироничен поглед към нея.

Разказите на Каминер са не само хумористични. Макар основата им да изглежда развлекателна, те забождат пръст и в наболели обществени теми – емиграцията, трудностите, които произтичат от нея, ограниченията на комунистическия режим, които се налага по един или друг начин да бъдат преодолявани. С тънка ирония Каминер описва преживелици, които, разказани по друг начин, биха могли да предизвикат и сълзи, и съжаление, но начинът, по който той ни ги представя, буди усмивка и ни развеселява. Всяка случка, дори най-трагичната, както и всяка тема, дори най-болезнената – би могла да накара читателя да се развесели в зависимост от начина на представяне и поднасяне на информацията. А Владимир Каминер е корифей в това, да ни накара да се разсеем, вместо да се натъжим. И ние се засмиваме, макар и същевременно принудени да се замислим върху наболели въпроси. Каминер директно и прямо поднася мнението и критиките си по отношение на обществото, без да му се налага да измисля нещо нереално, а като черпи вдъхновение от действителни събития и приключения.

В превода си на избраните разкази съм се стремяла да запазя типичното, характерното за Каминер. Рядко съм си позволявала волност и свобода, а и не се е налагало – всичко вече е казано по един очарователен начин, в противен случай само бих изкривила смисъла и естествения за автора хумор. Разбира се, на моменти, за да може текстът да се чете гладко и леко на български език, както се чете на немски език, съм допускала преводачески решения, които отклоняват от дословността на изходния текст, но в рамките на „позволеното”. Антоан Берман²², а и много други теоретици на превода говорят за т.нар. деформации, които се налагат при превод, а и без тях преводът би бил невъзможен. Главното, което си поставих като преводаческа цел, е разказите на Каминер да се четат така, както се четат и възприемат в оригинал – с хумора и иронията, които

²² Берман, А. Преводът и буквата или странноприемница за далечното. София: Панорама Плюс, 2007.

носят в себе си. Надявам се, че преводът ми ще достави удоволствие на читателите, така както процесът на превод за мен.

При анализа на преведените от мен разкази на Владимир Каминер съм представила конкретни примери, които илюстрират специфичния за автора хумор. Примерите са систематизирани според основни елементи на хумористичния стил на Каминер, като по този начин са открити и преводаческите проблеми, свързани с тяхното съхраняване в българския превод. Изложила съм разсъжденията си, мотивирали съответните преводни решения, и съм описала предприетите от мен преводачески трансформации. Чрез този подход се надявам да съм постигнала целите на анализа на изготвения от мен превод на разкази от сборника „Руско диско” – а именно основаващо се на саморефлексия представяне на аспекти на хумора от гледна точка на междуезиковия и междукултурния трансфер.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. БАН. *Официален правописен речник на българския език*. София: Просвета, 2012.
2. Берман, А. *Преводът и буквата или страннопиемница за далечното*. София: Панорама Плюс, 2007.
3. Панов, Ал. *Теория на литературата (основни понятия)*, София: ИК „Александър Панов”, Второ издание, 2000
4. Проф. Ян. Арнаудов, Анг. Димова, Г. Минкова, Л. Андреев, М. Наумова. *Немско-български речник*. София: ИК „Емас”, 2000.
5. Amodeo, Imm. *Migration, Literatur und sprachliche Kreativität: Zur interkulturellen Gegenwartsliteratur in Deutschland*. In: Casper-Hehne, H., Schweiger, Irmy (Hg.) *Kulturelle Vielfalt deutscher Lietartur, Sprache und Medien*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2009.
6. Benn, G. *Sämtliche Werke II*, Stuttgarter Ausgabe. In sieben Bänden, 1986, Gedicht: *Kasino*
7. *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim: Dudenverlag, 2003, 5.überarbeitete Auflage.
8. Fricke, H. *Aphorismus*. Stuttgart: Metzler, 1984, с. 18.
9. Fricke, H. *Aphorismus*. Stuttgart: Metzler, 1984, с. 20.
10. Kaminer, Wl. *Russendisko*. München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2000, 5.Auflage.
10. *Weltatlas*. Augsburg: Falk Verlag AG, 2007.

Интернет източници:

11. Димова, Ана. *Хуморът между езиците и културите или преводим ли е хуморът*
http://litenet.bg/publish9/ana_dimova/humor.htm
12. <http://www.belschool.net/files/nauchiteziliteraturnitermini/1.html>
13. <http://www.online.rhetoric.bg>
14. <http://www.wladimirkaminer.de/>
15. *Die sanfte Ironie des Alltags 13.09.2011*
<http://www.dradio.de/dkultur/sendungen/kritik/1552593/>
16. *Süddeutsche Zeitung, 12.12.2003*
http://novinar.bg/news/vladimir-kaminer-i-negovata-neamerikanska-mechta_MTYzMszMw==.html
17. www.berliner-lesezeichen.de
18. <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/nichts-ist-hier-wie-es-scheint>
19. http://www.berlinda.org/Menschen/Menschen/Eintrage/2012/4/27_In_jeder_Tragedie_steckt_ein_Witz_Interview_mit_Wladimir_Kaminer.html
20. <http://www.goethe.de/ins/au/lp/prj/bkm/rev/aut/kam/enindex.htm>
21. http://books.google.bg/books?id=D5xwb3WyFYcC&pg=PA234&lpg=PA234&dq=Kasino%E2%80%9D,+Gottfried+Benn&source=bl&ots=2E8y4MvtHO&sig=PTtsP2qLLRLwSb-h0RWSfHKoj5g&hl=bg&sa=X&ei=tsUdUvW_HNSShQeDoICIBg&ved=0CDUQ6AEwAA#v=onepage&q=Kasino%E2%80%9D%2C%20Gottfried%20Benn&f=false
22. http://www.berlinda.org/Texte/Texte/Eintrage/2012/5/2_Kaminer_auf_Portugiesisch_Interview_mit_der_Ubersetzerin_Helena_Araujo.html

23. http://www.die-linke-pankow.de/politik/extradrei/jahrgang_2003/11/seniorenkabarett_aus_weissensee/

24. <http://www.tui.com/>

http://www.tui-deutschland.de/td/de/unternehmen/unternehmen_im_ueberblick/geschichte/index.html

Уикипедия:

25. <http://de.wikipedia.org/wiki/Russendisko>

26. http://de.wikipedia.org/wiki/Wladimir_Kaminer